

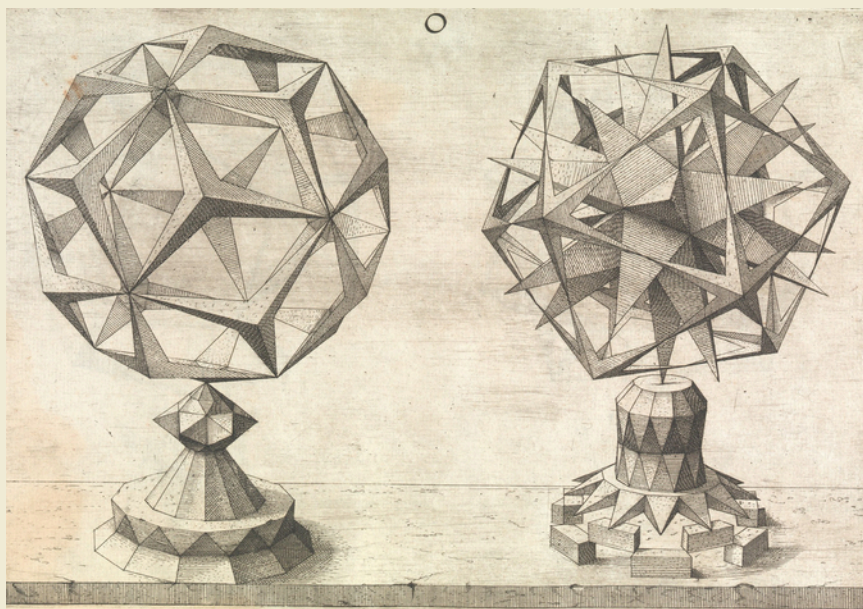
NAUČNI SKUP

MORALNA ODGOVORNOST

i problemi savremenog društva

II

○

Knjiga apstrakata

SRPSKO FILOZOFSKO DRUŠTVO
14. NOVEMBAR 2024.

Ilustracija na koricama preuzeta iz
Perspectiva Corporum Regularium (1568),
Wenzel Jamnitzer & Jost Amman.

Institut za filozofiju
Univerzitet u Beogradu - Filozofski fakultet

Naučni skup

Moralna odgovornost i problemi savremenog društva

II

„Društveni, moralni i pravni aspekti kazne”

Beograd, 14. novembra 2024.

Uredili
Igor Živanović i Jelena Mijić

Naučni skup
Moralna odgovornost i problemi savremenog društva II
„Društveni, moralni i pravni aspekti kazne”
Beograd, 14. novembra 2024.
KNJIGA APSTRAKATA

Izdavač
Institut za filozofiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu
Čika Ljubina 18-20, 11000 Beograd, Srbija

Za izdavača
Nenad Cekić

Urednici
Igor Živanović, Jelena Mijić

Korektura
Igor Živanović

Prelom
Jelena Mijić

Dizajn korica
Miloš Adžić

Štampa
JP Službeni glasnik

Tiraž
50 CD

ISBN 978-86-6427-325-1

Moralna odgovornost i problemi savremenog društva

II

„Društveni, moralni i pravni aspekti kazne”

Organizator

Institut za filozofiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Programski odbor

dr Igor Živanović
prof. dr Živan Lazović
prof. dr Nenad Cekić
dr Andrea Berber
dr Tamara Plećaš

Organizacioni odbor

dr Jelena Mijić
doc. dr Aleksandra Zorić
doc. dr Aleksandar Dobrijević
dr Jelena Dimitrijević
Marija Petrović

R eč urednika

Sa velikim zadovoljstvom predstavljamo zbornik apstrakata sa drugog naučnog skupa „Moralna odgovornost i problemi savremenog društva”, održanog 14. novembra 2024. godine na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Osnovna zamisao skupa je da učesnice i učesnici zajedno razmotre različita značenja izraza „moralna odgovornost”, uslove primene ovog pojma, moguća razumevanja subjekta delanja (pojedinaac, kolektiv, grupa), odnos moralne i pravne odgovornosti, ali i šire društvene implikacije mogućih koncepcija moralne odgovornosti zarad testiranja teorijskog okvira za odgovorno delanje.

Ove godine je u fokusu bilo pitanje društvenih, moralnih i pravnih aspekata kazne, pojma koji je u bliskoj vezi s pojmom odgovornosti. Skup je okupio filozofkinje i filozofe iz različitih filozofskih disciplina: filozofije jezika, logike, epistemologije, filozofije nauke, etike veštačke inteligencije, istorije filozofije itd. koji su kroz zajedničku diskusiju istraživali složene odnose između moralne odgovornosti i različitih aspekata kazne. Prilozi u ovom zborniku osvetljavaju duboke moralne dileme koje prate čin kažnjavanja u praktičnim i teorijskim okvirima, od pravnih osnova kazne, preko evolutivnih i psiholoških korena, do moralnih pitanja vezanih za oprostaj i pristrasnost u svakodnevnim ljudskim interakcijama.

Zbornik apstrakata odražava kompleksnost ovih tema, obogaćen izlaganjima koja su preispitala granice između morala, zakona i društvenih normi, od antičke filozofije do savremenih pitanja socijalne pravde. Nadamo se da će ovi prilozi poslužiti kao inspiracija za dalja istraživanja i produbljivanje razumevanja kazne i odgovornosti u savremenom društvu.

Igor Živanović i Jelena Mijić

Sadržaj

6 | Reč urednika

12 | *Miloš Adžić*

Akvinski o pokajanju/

Aquinas on Penance

14 | *Andrea Berber*

Jazovi u odgovornosti i retribuciji kod autonomnih sistema:

moralno delatništvo i kazna/Responsibility and Retribution

Gaps in Autonomous Systems: Moral Agency and Punishment

16 | *Jelena Dimitrijević*

Zločin, kazna i osveta: analiza sličnosti i razlika pojmova kazne i

osvete/Crime, Punishment, and Revenge: An Analysis of the

Similarities and Differences Between the Concepts of

Punishment and Revenge

18 | *Jelena Govedarica*

Kant o čedomorstvu/

Kant on Infanticide

20 | *Srđan Jevtić*

Svedočanstvo u medicini i moralna odgovornost lekara/

Evidence in Medicine and Moral Responsibility of Physicians

22 | *Aleksandar Kandić*

Kazna u Platonovim mitovima/

Punishment in Plato's Myths

24 | *Katarina Maksimović*

Konflikt dužnosti u deontičkoj logici/

Conflicts of duty in deontic logic

25 | *Jelena Mijić*

Deca vojnici, kazna i različite koncepcije odgovornosti/

Child Soldiers, Punishment, and Different Conceptions of Responsibility

27 | *Aleksandar Ostojić, Ivan Nišavić*

Između Hubrisa i Erosa: ponovno promišljanje kazne u Platonovim dijalozima/Between Hubris and Eros:

Reconsidering Punishment in Plato's Dialogues

29 | *Marija Petrović*

Kažnjavanje abortusa: kratak istorijski pregled/

Abortion Punishment: A Short Historical Overview

31 | *Aleksandra Vučković*

Cancel kultura: Put ka socijalnoj pravdi ili isključivanje neistomišljenika?/Cancel Culture: the Way Towards Social Justice or the Exclusion of Dissenters?

34 | *Aleksandra Zorić*

U potrazi za razumevanjem: pragmatika osude i moralnog delovanja/Beyond Blame: the Pragmatics of Condemnation and Moral Action

37 | *Igor Živanović*

Evolucija i kazna/

Evolution and Punishment

39 | **Kontakti**

Apstrakti

Miloš Adžić

Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Odeljenje za filozofiju

AKVINSKI O POKAJANJU

U ovom izlaganju biće reči o suptilnoj teološkoj analizi pojma pokajanja koja se može naći u delu Tome Akvinskog. Posebnu pažnju ćemo posvetiti posledicama te analize po naše razumevanje pojmova greha, krivice i moralne odgovornosti. Trudićemo se da predstavimo osnovne ideje Akvinskog koje se tiču prirode greha, svrhe pokajanja i aktivne uloge pojedinca u moralnom preobražaju.

Akvinski je za sobom ostavio jedan sveobuhvatan pristup razumevanju odnosa između slobodne volje, moralnog delovanja i posledica greha. On detaljno opisuje tri oblika pokajanja - kajanje, ispovest i zadovoljenje - i objašnjava kako oni zajedno doprinose duhovnoj obnovi. U izlaganju će takođe biti reči o gledištima Akvinskog o autoritetu Crkve u upravljanju pokajanjem i odgovornosti pojedinca u traženju oprosta i moralnog preporoda.

Ova mala filozofska analiza teoloških uvida Tome Akvinskog ima za cilj da makar donekle rasvetli složenu dinamiku pokajanja, moralne odgovornosti i ljudskog stanja. Osim toga, govorićemo i o filozofskim pitanjima koja proističu iz tih uvida, uključujući prirodu slobodne volje, ulogu božanske milosti i opseg ljudskog moralnog delovanja.

Ključne reči: pokajanje, greh, krivica, moralna odgovornost

AQUINAS ON PENANCE

This presentation explores Thomas Aquinas's nuanced theological framework on penance, focusing on its implications for sin, guilt, and moral responsibility. It delves into Aquinas's core ideas on the nature of sin, the purpose of penance, and the individual's active role in moral transformation.

Aquinas offers a comprehensive approach to understanding the relationship between free will, moral agency, and the consequences of sin. He details the three integral forms of penance—contrition, confession, and satisfaction—and explains how they collectively contribute to spiritual renewal. The discussion will also address Aquinas's views on the Church's authority in administering penance and the individual's responsibility in seeking forgiveness and moral reformation.

By analyzing Aquinas's theological insights from a philosophical perspective, this presentation aims to illuminate the intricate dynamics of penance, moral accountability, and the human condition. It will also engage with philosophical questions prompted by Aquinas's views, including the nature of free will, the role of divine grace, and the scope of human moral agency.

Keywords: penance, sin, guilt, moral responsibility

Andrea Berber

Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Institut za filozofiju

JAZOVI U ODGOVORNOSTI I RETRIBUCIJI KOD AUTONOMNIH SISTEMA: MORALNO DELATNIŠTVO I KAZNA

Ovo predavanje se bavi teorijskim izazovima koje predstavljaju jazovi u odgovornosti izazvani autonomnim AI sistemima, poput samoupravljajućih vozila i autonomnih sistema oružja. Dobro je poznato da takvi veštački sistemi stvaraju jazove u odgovornosti jer se moralna odgovornost ne može pripisati ni ljudima koji su upleteni u upravljanje ovim sistemima, niti samim sistemima. Dodatni tip jaza koji je identifikovan u literaturi je jaz retribucije - situacija u kojoj niko ne može biti kažnjen za postupke autonomnih mašina (Danaher, 2016). Empirijski podaci pokazuju da su ljudi skloni da moralnu odgovornost pripišu i ljudima i AI sistemima, uprkos tome što ovi sistemi ne mogu da ispune kriterijume za moralnog delatnika (Kneer & Christen, 2024). Ova saznanja naglašavaju kritični nesklad između naših moralnih intuicija, koje zahtevaju delatnika koji može biti kažnjen, i operativnih realnosti AI sistema. U ovom predavanju ću se baviti pitanjem koje su opasnosti koje jazovi u retribuciji donose, poput pogrešne usmerenosti retributivnih intuicija. Štaviše, jazovi u odgovornosti nas navode da kritički preispitamo ulogu kazne u našem shvatanju moralnog delatnika. Da li je podložnost kazni ključni aspekt pojma moralnog delatnika? Da li to znači da biti moralni delatnik inherentno podrazumeva ranjivost? Ovaj aspekt moralnog delatništva je problematičan u slučaju AI jer autonomni sistemi ne mogu biti pravedno kažnjeni niti trpeti posledice. Uopšte uzev, ova prezentacija naglašava kako AI komplikuje pripisivanje krivice i kazne, pokrećući šira pitanja o doraslosti naših pravnih i etičkih sistema da se nose sa novim tehnologijama.

Ključne reči: jazovi u odgovornosti, jazovi u retribuciji, moralni delatnici, autonomni AI sistemi, kazna

RESPONSIBILITY AND RETRIBUTION GAPS IN AUTONOMOUS SYSTEMS: MORAL AGENCY AND PUNISHMENT

This talk addresses the theoretical challenges posed by responsibility gaps in autonomous AI systems, such as self-driving cars and autonomous weapon systems. It is well-known that such artificial systems create responsibility gaps because moral responsibility cannot be attributed either to the humans involved in operating these systems or to the systems themselves. An additional type of gap identified in the literature is the retribution gap—a situation where no one can be punished for the actions of autonomous machines (Danaher, 2016).

Empirical data reveal that individuals are inclined to assign moral responsibility to both humans and AI systems, despite the latter's inability to meet the criteria for moral agency (Kneer & Christen, 2024). These findings underscore a critical gap between our moral intuitions, which require an agent for punishment, and the operational realities of AI systems. In this talk, I will address the question what are the dangers of retribution gaps, such as misdirecting our retributive intuitions.

Furthermore, the retribution gap prompts us to critically reexamine the role of punishment in our understanding of moral agency. Is susceptibility to punishment a key aspect of moral agency? Does this mean that moral agency inherently entails vulnerability? This aspect of moral agency is compromised in the case of AI, as autonomous systems cannot be justly punished or suffer consequences. Overall, this presentation highlights how AI complicates the attribution of blame and punishment, raising broader questions about the sufficiency of our legal and ethical systems to cope with emerging technologies.

Keywords: responsibility gaps, retribution gaps, moral agency, autonomous AI systems, punishment

Jelena Dimitrijević

Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Institut za filozofiju

ZLOČIN, KAZNA I OSVETA: ANALIZA SLIČNOSTI I RAZLIKA POJMOVA KAZNE I OSVETE

Odnos pojmova kazne i osvete je kompleksan. Dok su neki filozofi poput Roberta Nozika, pravili jasnu razliku između distributivne kazne i osvete, drugi su bili skeptični po pitanju uvođenja jasne razlike između ova dva pojma. Leo Zaibert je isticao kako ova dva pojma, odnosno fenomena, nije ni malo lako razdvojiti. Njihove razlike i sličnosti, kao i njihov kompleksan odnos otkrivaju nam nešto veoma duboko o prirodi samog morala. Odnos ovih pojmova dodatno problematizuje pitanje moralne (ne)opravdanosti osvete kao takve. Postaviću pitanje da li isti argumenti koji govore u prilog moralne neopravdanosti osvete, potkopavaju i moralnu opravdanost oproštaja, budući da oba fenomena podrazumevaju uzimanje pravde u svoje ruke i donošenje suda o istoj.

Ključne reči: kazna, osveta, oproštaj, zločin

CRIME, PUNISHMENT, AND REVENGE: AN ANALYSIS OF THE SIMILARITIES AND DIFFERENCES BETWEEN THE CONCEPTS OF PUNISHMENT AND REVENGE

The relationship between the concepts of punishment and revenge is a complex one. While some philosophers, such as Robert Nozick, have made a clear distinction between distributive punishment and revenge, others have been skeptical about introducing a clear difference between these two concepts. Leo Zaibert emphasized that distinguishing between these two concepts, or phenomena, is far from straightforward. Their differences and similarities, as well as their

complex relationship, reveal something very profound about the nature of morality itself. The relationship between these concepts further complicates the question of the moral (in)justifiability of revenge as such. I will impose the question whether the arguments that support the moral unjustifiability of revenge also undermine the moral justifiability of forgiveness, considering that both phenomena entail taking justice into one's own hands and rendering a judgment on it.

Keywords: punishment, revenge, forgiveness, crime

Jelena Govedarica

Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Institut za filozofiju

KANT O ČEDOMORSTVU

U okviru rasprave o moralnom opravdanju smrtno kazne u *Metafizici morala* (MM 6:336–7), Kant piše da se neudata žena koja ubije svoje novorođenče da bi očuvala „čast roda“ nalazi u prirodnom stanju, zbog čega je „vrhovna vlast“ ne može kazniti na isti način na koji kažnjava ostale ubice – smrtnom kaznom. On najpre predlaže da se čedomorstvo okarakterise kao manje teško ubistvo i kazni nekom blažom kaznom, a zatim pita koja bi kazna po merilima „kriminalne pravde“ bila pravedna, uzimajući u obzir da bi smrtna kazna pravnim putem osećanje časti „proglasila ništavnim“, a kazna blaža od „primerene“ (smrtno kazne) bi zakonodavstvo učinila „surovim ili trpeljivim“. Na kraju pasusa Kant zaključuje da se čedomorstvo, kao i svako drugo ubistvo, mora kazniti smrću počinioca, bez obzira na to što će javno mnjenje smatrati da je ova kazna nepravedna sve dok je zakonodavstvo još „varvarsko i nerazvijeno“. Predmet izlaganja biće kratka analiza spornih delova ovog kontroverznog pasusa. Iako doslovno čitanje teksta sugerise suprotno, ispostaviće se da Kant ni u jednom trenutku nije zagovarao kaznu blažu od smrtno, kao i da uticajno tumačenje, prema kome implikacije upotrebe metafore prirodnog stanja reflektuju njegovo saosećanje za neudate žene koje počine čedomorstvo, nije uverljivo. Sporni delovi teksta predstavljaju stavove koje je Kant pripisivao Bekariji, tako da čitav ovaj pasus treba tumačiti kao nastavak polemike koju je Kant eksplicitno vodio sa Bekarijom po pitanju legitimnosti smrtno kazne.

Ključne reči: zakon odmazde, prirodno stanje, pravo nužde, smrtna kazna, Bekarija

KANT ON INFANTICIDE

In his argument concerning the moral justification of the death penalty in *The Metaphysics of Morals* (MM 6:336–7), Kant asserts that an unmarried woman, driven by the preservation of honour of the “her sex”; to kill her newborn, is placed in a state of nature. Consequently, “the supreme power” cannot punish her with the death penalty as it does other murderers. Initially, Kant proposes that infanticide should not be classified as murder and should receive a more lenient sentence. However, he then questions what punishment would be just by the standards of “criminal justice,” noting that the death penalty would legally declare that the feeling of honour “counts for nothing,” while a punishment less severe than the “appropriate” (death penalty) would render the law either “cruel or indulgent.” In the conclusion of the passage, Kant argues that infanticide, like any other form of murder, must be punished by death, even if public opinion may consider this punishment unjust as long as the legislation remains “barbaric and undeveloped.” The presentation will offer a brief analysis of the contentious sections of this controversial passage. While a literal reading may suggest otherwise, it will become clear that Kant never advocated for leniency or a punishment less severe than the death penalty. Furthermore, the analysis will show that the influential interpretation claiming his use of the metaphor of the state of nature reflects sympathy for unmarried women who committed infanticide is ultimately unconvincing. The problematic sections of the text are views Kant attributed to Beccaria, and the entire passage should therefore be interpreted as a continuation of Kant's explicit polemic with Beccaria on the legitimacy of the death penalty.

Keywords: law of retribution, state of nature, right of necessity, death penalty, Beccaria

Srđan Jevtić

Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet

SVEDOČANSTVO U MEDICINI I MORALNA ODGOVORNOST LEKARA

U savremenoj epistemologiji medicine, svedočanstvo na osnovu kog se u medicini donose zaključci o uzročnosti podeljeno je na svedočanstvo o razlici i svedočanstvo o mehanizmima. Savremenu medicinsku paradigmu, medicinu zasnovanu na dokazima, karakteriše dominacija svedočanstva o razlici, što ima kako epistemološke, tako i moralne implikacije. Prve se odnose na samo saznanje uzročno-posledičnih veza u medicini. Na drugom mestu, s obzirom da se praktične odluke donose upravo na osnovu znanja o uzročnosti, moralna opravdanost ovih odluka, posredno zavisi i od tipa svedočanstva na kom se ovo znanje zasniva. Odluke o lečenju lekari donose primarno na osnovu smernica, a na iste te smernice se pozivaju kada pravdaju svoje odluke pred sudom. Smernice na kojima se temelji aktuelna medicinska praksa izrazito su zasnovane na svedočanstvu o razlici, ne i svedočanstvu o mehanizmima. Imajući u vidu celokupno relevantno naučno svedočanstvo, oni povremeno imaju objektivne razloge da u praksi odstupe od generalizujućih smernica (o čemu i oni sami svedoče), ali su istovremeno primorani da postupe prema istim tim smernicama kako bi osigurali svoju odbranu u slučaju optužbe za rđavu medicinsku praksu. Da bi izbegli potencijalnu moralnu i krivičnu odgovornost i kaznu, lekari se mogu naći u apsurdnoj situaciji da moraju postupiti na način za koji znaju da nije u najboljem interesu pacijenta.

Ključne reči: svedočanstvo, medicina, moralna odgovornost, kazna

EVIDENCE IN MEDICINE AND MORAL RESPONSIBILITY OF PHYSICIANS

In the contemporary epistemology of medicine, the evidence on which conclusions about causality in medicine are based is divided into difference-making evidence and evidence of mechanisms. The contemporary medical paradigm, evidence-based medicine, is characterized by the predominance of difference-making evidence, which has both epistemological and moral implications. The first relates to the very knowledge of causal relationships in medicine. Secondly, since practical decisions are made based on knowledge of causality, the moral justification of these decisions indirectly depends on the type of evidence on which this knowledge is based. Physicians primarily make treatment decisions based on guidelines, and they refer to these same guidelines when justifying their decisions in court. The guidelines underlying current medical practice are heavily based on difference-making evidence, not on evidence of mechanisms. Considering all relevant scientific evidence, doctors sometimes have objective reasons to deviate from generalizing guidelines in practice (which they themselves testify to). Still, at the same time, they are forced to follow these same guidelines to secure their defense in the event of an accusation of malpractice. To avoid potential moral and criminal responsibility and punishment, doctors may find themselves in an absurd situation where they must act in a way they know is not in the best interest of the patient.

Keywords: evidence, medicine, moral responsibility, punishment

Aleksandar Kandić

Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Institut za filozofiju

KAZNA U PLATONOVIM MITOVIMA

Neka od najranijih razmatranja koncepta kazne pronalazimo u Platonovim dijalozima. U *Gorgiji*, *Fedonu* i *Državi*, Platon izlaže svoje eshatološke mitove u kojim jednu od glavnih tema predstavlja suđenje dušama nakon smrti. Na koji način bi trebalo da protumačimo ove Platonove fantastične, slikovite mitove? Čini se da je Platonova osnovna namera da čitaocima ubedi da se kazna za nepravedno postupanje nikako ne može izbeći - da ukoliko kazna ne stigne za života, ona će stići nakon smrti, iz čega sledi da ovi mitovi pre svega treba da utiču na naše ponašanje u sadašnjosti. Sledeća značajna poruka koju nam Platon upućuje jeste da pravni sistem ne bi smeo da bude puka formalna građevina, utemeljena u principima koji se ne preispituju, već radije proizvod jednog šireg poznavanja psihologije, etike, pa i biologije, odnosno filozofije prirode. U tom slučaju, prema Platonu, kazna i kažnjavanje imaju lekovitu, farmakološku ulogu, te je njihova glavna svrha psihofizički boljitak kažnjene osobe.

Ključne reči: Platon, eshatološki mitovi, kazna, psiha

PUNISHMENT IN PLATO'S MYTHS

Some of the earliest discussions of the concept of punishment can be found in Plato's dialogues. In *Gorgias*, *Phaedo* and *Republic*, Plato presents his eschatological myths in which one of the main themes is the trial of souls after death. How should we interpret these fantastic, picturesque myths of Plato? Plato's main intention appears to be to convince his readers that punishment for wrongdoing cannot be avoided - that if punishment does not come during life, it will come

after death, from which it follows that these myths should primarily influence our behavior in the present. The next important message that Plato gives us is that the legal system should not be a mere formal structure, based on principles that are not questioned, but rather the product of a broader knowledge of psychology, ethics, and even biology, that is, the philosophy of nature. In that case, according to Plato, punishment and punishing have a curative, pharmacological role, and their main purpose is the psychophysical improvement of the punished person.

Keywords: Plato, eschatological myths, punishment, psyche

Katarina Maksimović

KONFLIKT DUŽNOSTI U DEONTIČKOJ LOGICI

Moralna odgovornost je jedan od ključnih pojmova etike i igra centralnu ulogu u razumevanju ljudskog delanja. Međutim, pojam odgovornosti ne možemo u potpunosti objasniti a da ne pomenemo i poteškoće koje proizilaze iz moralnih dilema. Fokus ove prezentacije je na tome da ispita kako možemo koristiti formalni aparat deontičke logike da preciziramo pojam konflikta dužnosti, s osvrtom i na problem kazne. Jedan od glavnih izazova je pitanje vodi li konflikt dužnosti u inkonzistenciju? U klasičnoj logici i mnogim drugim logikama inkonzistentni sistemi su trivijalni - u njima je sve izvodivo. To znači formalizacije unutar takvih sistema nemaju u suštini nikakve logičke važnosti – a to svojstvo svakako ne bismo želeli da poseduje naš sistem moralnih vrednosti.

Ključne reči: konflikt dužnosti, deontička logika

CONFLICTS OF DUTY IN DEONTIC LOGIC

Moral responsibility is one of the key concepts in ethics and plays a central role in understanding human action. However, one cannot fully explain the concept of responsibility without dealing with the difficulties arising from moral dilemmas. The focus of this presentation is to examine how the formal apparatus of deontic logic can be used to formalize the notion of conflict of duty and also to reflect on the problem of punishment in this context. One of the main challenges is the question of whether the conflict of duties leads to inconsistency? In classical logic and many other logics, inconsistent systems are trivial - everything is derivable. So, formalizations in these systems have essentially no logical significance - and we certainly would not want our system of moral values to possess that property.

Keywords: deontic logic, conflicts of duty

Jelena Mijić

Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Institut za filozofiju

DECA VOJNICI, KAZNA I RAZLIČITE KONCEPCIJE ODGOVORNOSTI

Pojam odgovornosti nije jednoznačno određen, te od konteksta u kom se na ovaj pojam pozivamo, često zavisi i način na koji ga određujemo. To svakako ne znači da ovi pojmovi nisu na izvestan način međusobno povezani. Da bismo razmotrili neke od najznačajnijih koncepcija odgovornosti blisko povezanih s pojmom kazne, za okosnicu uzimamo slučaj „dece vojnika“. Izraz „dete vojnik“, grubo govoreći, referira na aktivno učešće deteta u ratnim operacijama. Kako se u diskusijama na ovu temu često ističe, regrutovanje dece do izvesnog uzrasta je ratni zločin, te su deca vojnici žrtve zločina. Međutim, deca vojnici i sama mogu počiniti zločine, pa i one teške. U skladu sa tradicionalnim razumevanjem moralne, pa i krivične odgovornosti, deca do određenog uzrasta ne mogu da zadovolje uslove za odgovornost, a shodno tome ni da budu kažnjena ili moralno osuđena. Kazna ili osuda se u ovom slučaju pripisuje odraslim pojedincima ili grupama koje su decu regrutovala.

Iako je rešenje pitanja odgovornosti „dece vojnika“ kao dece do izvesnog uzrasta manje-više jasno i intuitivno prihvatljivo, problem postaje kompleksniji, a intuicije sukobljene u slučaju pitanja odgovornosti i kažnjavanja odraslih osoba koje su počinile ratne zločine, ali su ih kao decu regrutovale oružane grupe. Jedan od najpoznatijih slučajeva ove vrste je Dominik Ongven koji je 2021. godine pred Međunarodnim krivičnim sudom u Hagu osuđen za zločine protiv čovečnosti i ratne zločine. Cilj rada je da detaljnim razmatranjem različitih koncepcija odgovornosti ispitamo na kojim temeljima možemo braniti odluku suda da kazni Ongvena, ali i zašto su u ovakvim slučajevima naše intuicije sukobljene.

Ključne reči: krivična odgovornost, moralna odgovornost, kazna, deca vojnici, Dominik Ongven

CHILD SOLDIERS, PUNISHMENT, AND DIFFERENT CONCEPTIONS OF RESPONSIBILITY

The concept of responsibility is not unequivocally defined, and how we define it often depends on the context in which we invoke it. This certainly does not mean that these concepts are not somehow interconnected. To examine some of the most significant conceptions of responsibility closely related to the concept of punishment, we take the case of “child soldiers” as the backbone. The term “child soldier” roughly speaking, refers to the active participation of a child in military operations. As is often emphasized in discussions on this topic, the recruitment of children below a certain age is a war crime, and child soldiers are victims of such crimes. However, child soldiers themselves can also commit crimes, including severe ones. According to the traditional understanding of moral, as well as criminal responsibility, children below a certain age cannot meet the criteria for responsibility, and therefore cannot be punished or morally condemned. In this case, the punishment or condemnation is attributed to the adults or groups who recruited the children. While the issue of the responsibility of “child soldier”; as minors is more or less clear and intuitively acceptable, the problem becomes more complex, and intuitions more conflicted, in cases involving the responsibility and punishment of adults who committed war crimes but were recruited as children by armed groups. One of the most well-known cases of this kind is that of Dominic Ongwen, who in 2021 was convicted by the International Criminal Court in The Hague for crimes against humanity and war crimes. This paper aims to examine, through a detailed consideration of various conceptions of responsibility, on what grounds we can defend the court's decision to punish Ongwen, but also why our intuitions in such cases are conflicted.

Keywords: criminal responsibility, moral responsibility, punishment, child soldiers, Dominic Ongwen

Aleksandar Ostojić

Univerzitet u Novom Sadu, Ekonomski fakultet

Ivan Nišavić

Univerzitet u Beogradu, Institut za filozofiju i društvenu teoriju

IZMEĐU HUBRISA I EROSA: PONOVO PROMIŠLJANJE KAZNE U PLATONOVIM DIJALOZIMA

Vodeći se pojmovima *hubrisa* i *erosa*, rad nastoji da iznova preispita Platonove stavove o ulozi kazne, te njenom blagotvornom uticaju po dušu pojedinca. U dijalozima *Država*, *Gozba* i *Fedon* svrsishodnost kazne prevazilazi pitanje političkog očuvanja pravde u zajednici, i uzdiže se do višeg, metafizičkog pojma pravde, kao stanja u kojem duša treba da se nalazi da bi živela dobar život. Duša kojom ne vlada razum, nije u stanju samokontrole (ili samoposedovanja - *sophrosune*) već vođena čulnim apetitima (jakim emocijama i životinjskim porivima) neminovno teži preterivanju (*hubris*) čime izlazi iz stanja pravednosti. Kazna pre svoje društvene uloge, ima za cilj da dušu pojedinca vrati u stanje pravednosti – koje se ogleda u moralnom imperativu o uzdržanosti i samokontroli kakve nalazimo u *Državi* ili u savetima Diotime. Dominantno tumačenje Platona u kojem se svaka mahovitost podređuje logistikonu i mora biti, zarad dobra i pravde, stavljena pod samokontrolu razuma, može se dovesti u pitanje s obzirom na njegov pozni dijalog *Fedar*. Može li duša vođena emocijama biti usmerena ka dobrom životu? Ukoliko može, da li to menja kako primenu tako i ulogu kazne u Platonovoj filozofiji, te da li nam takve refleksije mogu pružiti nešto novo kada je u pitanju savremeno razumevanje kazne?

Ključne reči: kazna, *hubris*, *eros*, pravda, preterivanje

BETWEEN HUBRIS AND EROS: RECONSIDERING PUNISHMENT IN PLATO'S DIALOGUES

By examining the notions of *hubris* and *eros*, this paper aims to reevaluate Plato's views on the role of punishment and its beneficial effects on the soul of the individual. In the dialogues *Republic*, *Symposium*, and *Phaedo*, the purpose of punishment transcends the mere political preservation of justice within the community, elevating it to a higher metaphysical concept of justice. This justice represents the state in which the soul must reside to lead a good life. A soul not governed by reason lacks self-control (or self-master - *sophrosyne*) and, driven by sensual appetites (intense emotions and animalistic urges), inevitably tends toward excess (*hubris*), thereby departing from the state of justice. Punishment, in addition to its social function, is primarily aimed at restoring the soul of the individual to a state of justice—embodied in the moral imperative of restraint and self control, as seen in the *Republic* or in Diotima's counsel. The dominant interpretation of Plato, wherein all forms of madness are subordinated to the *logistikon* and must, for the sake of good and justice, be brought under the control of reason, can be challenged in light of his later dialogue *Phaedrus*. Can a soul guided by emotions be directed toward a good life? If so, does this alter both the application and role of punishment in Plato's philosophy and might such reflections offer new insights for contemporary understandings of punishment?

Keywords: punishment, *hubris*, *eros*, justice, excess

Marija Petrović

Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet

KAŽNJAVANJE ABORTUSA: KRATAK ISTORIJSKI PREGLED

Ovo izlaganje ispituje razvoj odnosa između moralne odgovornosti i kažnjavanja abortusa u različitim istorijskim periodima i kulturama. Prateći način na koji je abortus tretiran od antičkog perioda do danas, izlaganje naglašava kako su društveni pogledi na moralnu odgovornost i vrednost života oblikovali pravne odgovore na abortus. Počevši od antičke Grčke i Rima, gde se abortus najčešće posmatrao kroz prizmu društvene korisnosti i kontrole populacije, preko dominantno hrišćanskog pogleda na vrednost života u srednjovekovnoj Evropi, do savremenih perspektiva o reproduktivnim pravima žena, istražujem kako su mere kojima se abortus kažnjavao u prošlosti, odnosno kojima se kažnjava danas, povezane sa širim društvenim vrednostima. Ovaj kratak istorijski pregled za cilj ima da pruži bliže razumevanje toga kako su moralne i pravne paradigme razmatranja abortusa preoblikovane kroz istoriju kao odgovor na promene i razvoj medicinskog znanja, verskih doktrina i društvenih pokreta. Na kraju, ovo istraživanje naglašava složenost balansiranja individualnih prava, društvenih normi i novih medicinskih saznanja u pravnoj i etičkoj debati o abortusu.

Ključne reči: istorija abortusa, reproduktivna prava, zakon o abortusu, kriminalizacija abortusa, abortus i religija

ABORTION PUNISHMENT: A SHORT HISTORICAL OVERVIEW

This presentation examines the evolving relationship between moral responsibility and the punishment of abortion across different historical periods and cultures. By tracing the treatment of abortion from ancient civilizations to modern times, it highlights how societal views on moral culpability and the value of life have shaped legal responses to abortion. From ancient Greece and Rome, where abortion was often framed as an issue of social utility and population control, to the predominantly Christian view of the value of life in medieval Europe, and finally to modern perspectives on women's reproductive rights, this presentation explores how punitive measures for abortion have historically been, and continue to be, deeply connected to broader societal values. This brief historical overview aims to provide a deeper understanding of how moral and legal frameworks surrounding abortion have been reshaped over time in response to evolving medical knowledge, religious doctrines, and social movements. Ultimately, this research underscores the complexity of balancing individual rights, societal norms, and new medical insights in the ongoing legal and ethical debate about abortion.

Keywords: history of abortion, reproductive rights, abortion law, criminalization of abortion, abortion and religion

Aleksandra Vučković

Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Institut za filozofiju

CANCEL KULTURA: PUT KA SOCIJALNOJ PRAVDI ILI ISKLUČIVANJE NEISTOMIŠLJENIKA?

Društveni fenomeni *call-out* kulture – masovnog i javnog p(r)ozivanja uticajnih pojedinaca i grupa da preuzmu odgovornost za svoje postupke – i *cancel* kulture – podjednako masovnog i javnog pozivanja na odstranjivanje iz javne sfere svih onih koji odgovornost ne preuzmu – tokom poslednje decenije zadobili su pažnju kako šire javnosti, tako i socioloških, ekonomskih i etičkih rasprava. Iako su ove društvene akcije ostvarile uspeh zahvaljujući društvenim mrežama, pojedini autori prepoznali su u njihovoj osnovi daleko stariju tezu o tome da institucionalna moć pripada političkim i ekonomskim elitama. U tom kontekstu, pozivanje na bojkot nečijeg lika, proizvoda ili dela trebalo bi da predstavlja korak ka decentralizaciji društvene moći i da pruži široj javnosti priliku da kazni pojedince ili grupe koje su, zahvaljujući svom uticaju, izbegli pravnu kaznu. Cilj ovog istraživanja je da pokaže da ovakvo razumevanje *cancel* kulture nije adekvatno i da je zapravo reč o društvenom fenomenu koji je ili isključivo performativnog karaktera ili je, u ekstremnijim slučajevima, metod neopravdanog isključivanja političkih neistomišljenika. Najpre, videćemo da nije jasno o kojoj vrsti društvene kazne je ovde reč. Da bi kazna bila ekonomska, potrebno je da utiče na finansijski status isključenog pojedinca ili grupe, što nije uvek slučaj. Međutim, ne možemo govoriti ni o moralnoj kazni, jer se isključenima najčešće uskraćuje prilika moralnog napretka. Zatim, sledeći razliku između centralizovane i široko rasprostranjene društvene moći, nastojaćemo da pokažemo da nije svaka decentralizacija ujedno i put ka društvenoj pravdi, naročito kada se decentralizacija (ili njen privid) odvija preko neformalnih kanala kao što su društvene mreže. Naposljetku, koristeći primere iz

stvarnog života, videćemo da mete ovakvog kažnjavanja najčešće *nisu* uticajni pojedinci i grupe, već upravo njihovi kritičari.

Ključne reči: cancel kultura, kazna, društvena moć, decentralizacija

CANCEL CULTURE: THE WAY TOWARDS SOCIAL JUSTICE OR THE EXCLUSION OF DISSENTERS?

The social phenomena of *call-out* culture - a massive and public call for influential individuals and groups to take responsibility for their actions - and *cancel* culture - an equally massive and public call for the removal of those who do not take responsibility from the public sphere - gained the attention of the wider public, as well as sociological, economic and ethical debates, in the previous decade. Although these social actions succeeded due to social media, some authors recognize a much more established thesis at their base: that institutional power belongs to political and economic elites. In this context, calling for a boycott of someone's character, product, or creation should represent a step towards the decentralization of social power and provide the general public with an opportunity to punish those individuals or groups who, due to their influence, have escaped legal punishment. This research aims to show that such an understanding is inadequate and that cancel culture is a social phenomenon that is either exclusively performative or, in more extreme cases, a method of unjustified exclusion of political dissenters. Firstly, we will see that it is unclear what kind of social punishment we are talking about here. For the sentence to be economic, it has to affect the financial status of the canceled individual or group, which does not necessarily occur. However, we cannot talk about moral punishment either because the canceled are often denied the opportunity for moral progress. Then, following the distinction between centralized and diffused social power, we will try to show that not every decentralization leads to social justice, especially when decentralization (or its impression) takes place through informal

channels such as social media. Finally, using real-life examples, we will see that the targets of such punishment are usually not influential individuals and groups but precisely their critics.

Keywords: cancel culture, punishment, social power, decentralization

Aleksandra Zorić

Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Odeljenje za filozofiju

U POTRAZI ZA RAZUMEVANJEM: PRAGMATIKA OSUDE I MORALNOG DELOVANJA

Osude su evaluativni akti kojima se govornik kritički ograđuje od povreda normi, zakona, ili oblika ponašanja. One su zasnovane na univerzalnim ili moralnim propisima posebne zajednice kojoj govornik pripada, što mu omogućava da ukaže na povredu određene norme i opravda realizovani govorni akt. Osuđujući neki postupak, govornik izvodi ekspresivni govorni akt, koji pretpostavlja da je postupak neke druge osobe prekršaj od koga se treba moralno ograditi. (Kampf, 2012,2015). Najčešće je pitanje "Da li osuđujete?" govorni akt kojim se traži određena informacija od javnih ličnosti. Samo pitanje sastoji se iz dva govorna akta; direktnog poziva da se izvede jedna govorna radnja i iskazivanja osude. Za razliku od uobičajenih intervju a gde novinar postavlja pitanja zarad informacija, ovi govorni akti su direktan poziv ili zahtev za potvrdnim odgovorom. Samo pitanje "Da li osuđujete?" ograničava potencijalne odgovore na jedan, jer negativan odgovor ili izbegavanje odgovora, intervju ili prekida ili odvodi u neželjenom smeru.

Posmatrano iz moralne perspektive, pitanje pokazuje napor onoga ko ga postavlja da uspostavi razliku između onoga što je dobro i loše u društvu kome pripada. On time otkrivajući stavove sagovornika u pogledu moralnih pitanja služi javnom interesu, javnom dobru. Posmatrani iz etičke perspektive pozivi na osudu moraju da ispune određene uslove. Dobra novinarska praksa mora počivati na poštenom pristupu a ne na predrasudama, što bi uključivalo insistiranje na vrednostima kakve su uravnoteženost, uviđanje razlike, neutralnost, izbegavanje pitanja koja bi mogla da se interpretiraju kao neprijateljska i sl. (Hallin, 1986; Kampf and Daskal). U kojoj meri je to i zaista slučaj i da li se ovakva pitanja zloupotrebljavaju zarad

političkih interesa, predmet je opsežnijeg empirijskog istraživanja.

Ključne reči: govorni činovi, osuda, moralna procena, javni govor

BEYOND BLAME: THE PRAGMATICS OF CONDEMNATION AND MORAL ACTION

Condemnations are evaluative acts through which a speaker critically distances themselves from violations of norms, laws, or behaviors. They are based on universal or moral principles of a particular community to which the speaker belongs, allowing them to point out a violation of a specific norm and justify the performed speech act. By condemning a certain action, the speaker performs an expressive speech act, which presupposes that another person's action is a violation from which one should morally distance oneself. (Kampf, 2012, 2015). The most common question, "Do you condemn?", is a speech act that seeks specific information from public figures. The question itself consists of two speech acts; a direct call to perform a speech act and an expression of condemnation. Unlike ordinary interviews where a journalist asks questions for the sake of information, these speech acts are a direct call or demand for a positive response. The question "Do you condemn?" limits the potential answers to one, as a negative answer or avoidance of the answer either interrupts the interview or leads it in an undesirable direction. From a moral perspective, the question shows the effort of the questioner to establish a distinction between what is good and bad in the society to which they belong. By revealing the interlocutor's views on moral issues, it serves the public interest.

From an ethical perspective, calls for condemnation must meet certain conditions. Good journalistic practice must be based on a fair approach rather than prejudice, which would include insisting on values such as balance, discernment, neutrality, and avoiding questions that could be interpreted as hostile, etc. (Hallin, 1986;

Kampf and Daskal). To what extent this is actually the case and whether such questions are misused for political interests is the subject of more extensive empirical research.

Keywords: speech acts, condemnation, moral evaluation, public discourse

Igor Živanović

Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

EVOLUCIJA I KAZNA

Kažnjavanje je specifično ljudsko ponašanje, čija je prevashodna funkcija, u zavisnosti od konteksta, a) modifikacija ponašanja, ako je to moguće, ili, b) neka vrsta objektivnog lišavanja. U evolucionoj ravni, ovakva vrsta ponašanja je zagonetna, jer se negativno odražava na adaptivnu vrednost onog ko kažnjava. Rešenje ove zagonetke se obično traži u koncepciji indirektnog reciprociteta, a pretpostavlja se da je neposredni mehanizam za kažnjavanje snažna emocionalna reakcija koju izaziva kršenje pravila. Iako ima autora koji kažnjavanje tumače isključivo u bihejvioralnoj ravni, bez ikakvog pozivanja na kršenje pravila, niti na bilo kakva intencionalna stanja, namere, motive, razloge ili osećaj za pravdu (na primer, jedinka koja kažnjava ne mora da ima ikakvu svest o tome šta čini, niti kažnjena jedinka mora da ima ikakvu svest o tome da trpi kaznu), ovakvo tumačenje je suviše fleksibilno. Ako se kažnjavanje isključivo tumači na ovaj način, nije toliko važno ni da li organizam ima um ili nervni sistem. Prema ovom tumačenju, jedinke bez nervnog sistema mogu da kažnjavaju i budu kažnjene. Mada ovakva upotreba terminologije možda može da se opravda načelom parsimonije u evolucionim objašnjenjima, čini se da ona ima iste ili slične nedostatke kao što je imalo korišćenje antropomorfne terminologije u ranim sociobiološkim objašnjenjima. Moguće je da autori koji kažnjavanje tumače na ovakav način, karakteristici koju opažaju kod drugih vrsta, pripisuju funkciju koja je ispunjena samo kod ljudi.

Ključne reči: evolucija, kazna, indirektni reciprocitet, emocije.

EVOLUTION AND PUNISHMENT

Punishment is a distinctly human behavior, with its primary function varying by context: either a) behavior modification, when possible, or b) some form of objective deprivation. From a biological perspective, punishment poses an evolutionary puzzle, as it negatively affects the fitness of the punisher. The typical solution to this puzzle is framed through the concept of indirect reciprocity, with the assumption that the proximate mechanism driving punishment is a strong emotional reaction to rule violations. However, some scholars interpret punishment strictly on a behavioral level, without reference to rule-breaking, intentionality, motives, or a sense of justice. For instance, they argue that the punisher need not be aware of their actions, nor does the punished need to be conscious of the punishment. This interpretation may be excessively broad and too inclusive. If punishment is understood in this way, it becomes irrelevant whether the organism possesses a mind or a nervous system. According to this view, even organisms without nervous systems could punish or be punished. While such terminology might be justified by the principle of parsimony in evolutionary explanations, it risks falling into the same pitfalls as the anthropomorphic language used in early sociobiological theories. Those who adopt this view may be attributing behaviors observed in other species to traits that are, in fact, uniquely human.

Keywords: evolution, punishment, indirect reciprocity, emotions.

Kontakti

Miloš Adžić, *vanredni profesor*

Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Odeljenje za filozofiju
mradzic@f.bg.ac.rs

Andrea Berber, *naučna saradnica*

Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Institut za filozofiju
berberandrea@gmail.com

Jelena Dimitrijević, *naučna saradnica*

Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Institut za filozofiju
jdjecadimitrijevic@gmail.com

Jelena Govedarica, *naučna saradnica*

Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Institut za filozofiju
govedarica_jelena@yahoo.co.uk

Srđan Jevtić, *student doktorskih studija filozofije*

Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet
thegoldenfilter@hotmail.com

Aleksandar Kandić, *naučni saradnik*

Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Institut za filozofiju
akandic1@gmail.com

Katarina Maksimović, *nezavisna istraživačica*

katamax21@gmail.com

Jelena Mijić, naučna saradnica

Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Institut za filozofiju
jelena.mijic@f.bg.ac.rs

Ivan Nišavić, naučni saradnik

Univerzitet u Beogradu, Institut za filozofiju i društvenu teoriju
ivan.nisavic@ifdt.bg.ac.rs

Aleksandar Ostojić, asistent

Univerzitet u Novom Sadu, Ekonomski fakultet
aleksandar.ostojic@ef.uns.ac.rs

Marija Petrović, studentkinja doktorskih studija filozofije

Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet
moopetrovic@gmail.com

Aleksandra Vučković, naučna saradnica

Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Institut za filozofiju
aleksandra.vuchkovic@gmail.com

Aleksandra Zorić, docentkinja

Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Odeljenje za filozofiju
adzoric@f.bg.ac.rs

Igor Živanović, naučni saradnik

Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Institut za filozofiju
igor.zivanovic@f.bg.ac.rs; izivanovich@gmail.com

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

17.002.2(048)(0.034.2)

НАУЧНИ скуп Морална одговорност и проблеми савременог
друштва (2 ; 2024 ; Београд)

Društveni, moralni i pravni aspekti kazne [Elektronski izvor] / Naučni skup Moralna odgovornost i problemi savremenog društva II, Beograd, 14. novembra 2024. : [knjiga apstrakata] ; [organizator Institut za filozofiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu] ; uredili Igor Živanović i Jelena Mijić. - Beograd : Filozofski fakultet, Institut za filozofiju, 2024 (Beograd : Službeni glasnik). - 1 elektronski optički disk (CD-ROM) ; 12 cm

Sistemske zahteve: Nisu navedeni. - Nasl. sa naslovne strane dokumenta. - Uporedo srp. tekst i engl. prevod. - Tiraž 50. - Reč urednika.

ISBN 978-86-6427-325-1

1. Живановић, Игор, 1974- [уредник] [аутор додатног текста]
2. Мијић, Јелена, 1986- [уредник] [аутор додатног текста]
 - а) Етика -- Казна (филозофија) -- Апстракти

COBISS.SR-ID 156118025

